

PHILOSOPHICAL SCIENCES

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: 10.15421/272115

УДК 3.21=161.2(477)

І. Грабовська*, С. Грабовський**

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

**Інститут філософії імені Г. Сковороди НАНУ, м. Київ, Україна

ОРИГІНАЛЬНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗНАХІДКИ УКРАЇНСЬКИХ ФІЛОСОФІВ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ

E-mail: grabovskai@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7416-9541

E-mail: HrabovskyS@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3041-8945

Анотація. Розглянуто стан розвитку вітчизняної філософії в добу УСРР/УРСР. Зазначено, що філософія України пройшла нелегкий шлях власного розвитку і все ж змогла виробити оригінальний філософський стиль, цікаві ідеї й концепції, яким притаманна глибина й унікальність бачення української реальності. З іншого боку, філософські пошуки ряду оригінальних вітчизняних мислителів були співзвучними тим пошукам, які у цей самий час відбувалися у західній філософії. Варто зауважити, що вивчення вітчизняної філософської традиції в усі періоди її існування є необхідною передумовою створення цілісної концепції української гуманітаристики та її невід'ємного сегменту – філософії. Тому і звернення до спадщини радянської доби з прагненням неупередженого, об'єктивного погляду з певної часової відстані не може бути обійдене увагою як історико-філософського дискурсу, так і інших складових сучасної української філософської аналітики. У статті зазначено, що проблема виявлення оригінальних авторських ідей і концепцій, сформульованих вітчизняними філософами радянської доби, які до того ж були співзвучні чи збігалися за часом появи з подібними пошуками західноєвропейського філософського дискурсу (умовно кажучи, феномен «конгеніальності»), як окрема тема залишається неартикульованою та нерозробленою в українській як історико-філософській, так і ширше – загальній гуманітарній науковій літературі України. Метою даної розвідки є виявлення співзвучних західним філософським пошукам оригінальних концепцій та ідей, висунутих та розроблених філософами пізньорадянської епохи, та їх представленість у доробках І. Бичка, В. Лісового, В. Роменця, Є. Сверстюка, В. Стуса. У статті зроблено висновки, що філософія пострадянського періоду в Україні увібрала в себе все те розмаїття філософських пошуків, надбань і відкриттів, які виникали на національному ґрунті української культури й соціальної дійсності, у тому числі і в радянську добу. Серед таких знахідок було чимало оригінальних концепцій та ідей вітчизняних філософів, співзвучних західноєвропейським філософським пошукам. Ці ідеї і сьогодні заслуговують на увагу дослідників. Нігілістичне відкидання досвіду, напрацьованого філософами та філософськими школами України в радянську добу, не дозволить адекватно та об'єктивно проаналізувати непростий шлях становлення та розвитку *як гуманітаристики загалом, так і філософії зокрема на наших теренах.*

Ключові слова: філософія, радянська доба, оригінальні філософські ідеї, вітчизняна філософська традиція, І. Бичко, В. Лісовий, В. Роменець, Є. Сверстюк, В. Стус.

I. Grabovska*, S. Hrabovsky**

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine**H. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine*

ORIGINAL CONCEPTUAL FINDINGS OF UKRAINIAN PHILOSOPHERS OF THE SOVIET PERIOD IN THE CONTEXT OF WORLD PHILOSOPHY

Abstract. The article considers the processes of development of domestic philosophy in the Soviet era in Ukraine. The authors note that the philosophy of Ukraine has passed a difficult path of its own development, but still managed to develop an original philosophical style, interesting ideas and concepts, which are characterized by the depth and uniqueness of the vision of Ukrainian reality. On the other hand, the philosophical search of a number of original domestic thinkers was in tune with the search that was at the same time in Western philosophy. It is worth noting that the study of the national philosophical tradition in all periods of its existence is a necessary prerequisite for the creation of a holistic concept of the Ukrainian humanities and its integral segment – philosophy. Therefore, the appeal to the legacy of the Soviet era with the desire for an unbiased, objective view from a certain time distance can not be ignored as a historical and philosophical discourse, and other components of modern Ukrainian philosophical analysis. The article notes that the problem of identifying original authorial ideas and concepts formulated by domestic philosophers of the Soviet era, which were also consonant or coincided with the emergence of similar searches for Western European philosophical discourse (relatively speaking, the phenomenon of "congeniality") as a separate topic and undeveloped in the Ukrainian historical and philosophical, and more broadly – the general humanitarian scientific literature of Ukraine. The purpose of this exploration is to identify original concepts and ideas in line with Western philosophical pursuits, put forward and developed by philosophers of the late Soviet era and their representation in the works of I. Bychko, V. Lisovy, V. Roments, E. Sverstyuk, V. Stus. The article concludes that the philosophy of the post-Soviet period in Ukraine has absorbed all the diversity of philosophical pursuits, achievements and discoveries that arose on the national basis of Ukrainian culture and social reality, including the Soviet era. Among such findings were many original concepts and ideas of domestic philosophers, in tune with Western European philosophical pursuits. These ideas still deserve the attention of researchers today. The nihilistic rejection of the experience gained by philosophers and philosophical schools of Ukraine in the Soviet era will not allow to adequately and objectively analyze the difficult path of formation and development of both the humanities in general and philosophy in particular in our area.

Keywords: philosophy, Soviet era, original philosophical ideas, domestic philosophical tradition, I. Bychko, V. Lisovy, V. Romenets, E. Sverstyuk, V. Stus.

Актуальність проблеми. Дослідження вітчизняної філософської традиції в усі періоди її існування є необхідною передумовою створення цілісної концепції української гуманітаристики та її невід'ємного сегменту – філософії. Тому і звернення до спадщини радянської доби з прагненням неупередженого, об'єктивного погляду з певної часової відстані не може бути обійдене увагою як історико-філософського дискурсу, так і інших складових сучасної української філософської аналітики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження філософської вітчизняної традиції, у тому числі і доби УСРР/УРСР, відбувається постійно у просторі пострадянської України. Результати такої роботи викладено у цілій низці статей, наукових брошур, монографій, підручників та навчальних посібників [Див., напр.: 1–5; 10; 12; 13; 15; 17]. Автори даної розвідки також присвятили низку робіт дослідженню проблеми вітчизняної філософії радянського періоду, зокрема [6–8].

Проте проблема виявлення оригінальних авторських ідей і концепцій, сформульованих вітчизняними філософами доби УРСР, які до того ж були співзвучні чи співпадали за часом появи з подібними пошуками західноєвропейського філософського дискурсу (умовно кажучи, феномен «конгеніальності»), як окрема тема залишається

неартикульованою та нерозробленою в українській як історико-філософській, так і ширше – загальній гуманітарній науковій літературі України.

Метою даної розвідки є виявлення співзвучних західним філософським пошукам оригінальних концепцій та ідей, висунутих та розроблених філософами епохи УРСР та їх представленість у наукових доробках вчених.

Виклад основного матеріалу. У 1920-ті в Україні існувала професійна філософія. Причому саме в Україні в цілому, а не окремо в УСРР, на Галичині та в еміграції; не варто розривати те, що становило у ті часи певну цілісність на основі цілісності культури. Розрив тіла національної культури і «заборона думати» сталися наприкінці 1920-х – на початку 1930-х. Тому відродження української філософії в УРСР, власне, самої здатності до філософування, відбувалося дуже складно. Імпульс у 1950–60-х надав автентичний марксизм з його присутньо європейською парадигмою мислення та змістовною несумісністю зі сталінським діаматом-істматом. Інший імпульс ішов від перекладів західних «прогресивних мислителів» у другій половині 1950-х – 1960-х, серед яких були Бертран Рассел, зокрема, його «Історія західної філософії» (без розділу про Маркса), та Роже Гароді («Марксистський гуманізм» та «Про безберегий реалізм»), ще один – від освоєння цілої «культурної Атлантиди», творів митців доби «розстріляного Відродження», які майже всі були реабілітовані у часи «відлиги». Не можна не згадати також значення, яке мала для відродження філософського способу осмислення світу науково-технічна революція, від якої не можна було відмахнутися десятком цитат із Енгельса та Леніна. І, звісно, неабиякий імпульс дало освоєння філософської класики від Античності по ХІХ століття, включно з німецькою класичною філософією, на яку перестали чіпляти ярлик «реакційної».

Водночас чи не найбільші складнощі у відродженні української філософії в УРСР викликало те, що власне українською (за мовою, світоглядними матрицями, соціокультурним наповненням) їй так-сяк дозволялося бути тільки за умов більшої лояльності до влади, ніж філософії російській чи грузинській. Але все ж у 1960-ті викладання філософії та психології у низці провідних вишів УРСР велося українською мовою, були опубліковані (хоча зі значними купюрами) деякі соціально-філософські твори Івана Франка, з'явилися (хоч і позначені певним «народницьким» догматизмом) книги про філософські погляди класиків української культури, почалося вивчення філософської спадщини Києво-Могилянської академії. Водночас те, що не могло бути опубліковане легально, поширювалося у самвидаві. Іншими словами, українське теоретичне підґрунтя розвитку новітньої української філософії, попри всі драматичні, а часом і трагічні колізії, які виникали під час його формування, стало фактом.

Іншим таким підґрунтям стала сучасна західна філософія, багато з текстів якої мовами оригіналів були приступні не тільки для науковців, а й для аспірантів і студентів. Інші тексти (книги, статті) в перекладах призначалися «для службової розсилки» та «для службового користування», тому слід було мати дозвіл КДБ на таке користування [4]. Проте де-факто наприкінці 1970-х, коли такі переклади почали виходити друком кількатисячним накладом, їх читали й ті, хто такого дозволу не мав. Про роль таких текстів у запозиченні й інтеграції західних філософських ідей у тканину філософування радянської доби ми писали [8; 9]. Але значною була і їхня роль у розробці українськими інтелектуалами оригінальних ідей і концепцій (звісно, тими, хто цього прагнув). Василь Лісовий так описує власний дослід у цьому плані: «Оскільки використання вислову є певним різновидом практичної дії (на противагу дії інтелектуальній), то урахування контексту – лінгвістичного та позалінгвістичного (ситуативного) – є важливою передумовою успішності такої дії. У своїй кандидатській дисертації я, власне, і поставив собі мету розробити термінологію та класифікацію того, що я називав лінгвістичною прагматикою. Фактично йшлося про дослідження різних видів застосування висловів. Пізніше це було названо теорією мовленнєвих дій (Остін і Серль). Пропонент, адресат, вислів (текст), що його використовує пропонент, тип використання, контекст, у якому здійснюється це використання, – ось основні поняття лінгвістичної прагматики» [11, с. 180–181]. Інакше кажучи, йдеться не про запозичення звідкілясь ідей і включення їх

у філософські дискурси радянського часу, а про оригінальний розвиток ідей «пізнього» Вітгенштайна, який ішов на рівні розвитку західної філософії, а то й випереджав його.

Іншим прикладом створення оригінальної концепції завдяки творчому синтезу класичних і сучасних західних ідей на українському соціокультурному підґрунті стала концепція Володимира Роменця, названа ним «психологією вчинку». Роменець, доктор філософських наук, психолог «високого» концептуального рівня, історик світової психології і творець власної психологічної школи, був знавцем філософії Гегеля, якого читав в оригіналі, та не меншим знавцем світової культури та різних психологічних і філософських шкіл (нерідко відокремити філософію від психології просто неможливо, коли, скажімо, йдеться про спадщину Фрейда, Юнга чи Фромма). У 1970–80-ті він зміг домогтися публікації своєї багатотомної «Історії психології» українською мовою, створюючи тим самим ефективний категоріально-понятійний апарат для майбутніх психологів, філософів і культурологів. У цих томах з українським інтелектуальним читачем говорили класики світової філософії та психології, не відсепаровані ідеологічними ситами. Проте це не означало, що автор не піддавав їхні ідеї критиці. «Усі провідні напрями психології XIX і XX століть так чи інакше намагаються тлумачити психічне як функцію пристосування до середовища – природного чи соціального – й відрізняються один від одного тільки тим, яке відношення вони встановлюють між цими двома сторонами організму... Психологи цього періоду ніби втратили предмет своєї дисципліни в наукових пошуках; психологія має повернутися до самої себе. Психіка не є тільки інструментом пристосування до середовища, – писав В. Роменець. Вона – реальне життя людини, переживання, ставлення до світу, що має власне багатство» [15, с. 101–102]. А основним поняттям власної концепції Роменця став учинок як сутнісна для людини форма активності. Вчинок поєднує предметну дію з рухом людини у соціальному просторі і, головне, з моральною насиченістю і мотивацією цієї дії. Звернувшись на початку своєї діяльності до ідей «автентичного Маркса» стосовно людиноформуючої практики, Роменець рушив далі, звернувшись до «філософії вчинку» Бахтіна, а затим створивши свою цілісну й оригінальну концепцію вчинку як присутньої дії людини в соціокультурному часі та просторі, у міжлюдських взаєминах і самозміні особистості. ««Психологія визначається історією і визначає саму історію, – писав Володимир Роменець [14, с. 69]. Зазначені оригінальні концепції цих двох авторів (а можна було б згадати і немарксистську «філософію свободи» Ігоря Бичка, і синтез сюжетів кантіанства, гегельянства та раннього Маркса Володимира Шинкарука, і своєрідну феноменологію культури Вадима Іванова тощо, перебували в межах інституційної, сказати б, «легальної» філософії. Вони опонували панівній ідеології не в політичному, а у світоглядному сенсі. Закономірним стало їхнє продовження, вже з політичним відтінком, у добу перебудови. Скажімо, брошура Ігоря Бичка «Від сталінізму до гуманізму» є компендіумом сприйняття проблем гуманізму, демократії, соціальних трансформацій, свободи та інтелектуальної відповідальності на ґрунті тієї різновидності неомарксизму, яка зветься «гуманістичною». Головні концептуальні твердження брошури щодо сутності марксистської філософії були сформульовані її автором ще у докторській дисертації на початку 1970-х років, але тоді за зрозумілих причин так і не були опубліковані. «У статті “Про діалектичний і історичний матеріалізм” реальний світ, реальність як така тлумачиться Сталіним як природа, частиною якої є суспільство, – писав Ігор Бичко. – У Сталіна виходить, що закони реальності в цілому (природи) у їх поширенні на частину цієї реальності є законами суспільства. Це – типова концепція метафізичного, – а внаслідок підпорядкування суспільства природі, прагнення пояснити («поширити») природними закономірностями суспільство – і механістичного матеріалізму...» [5, с. 39]. Проблема, на думку Ігоря Бичка, полягала передусім у тому, щоб «зняти з цінностей та ідеалів соціалізму іржу бюрократизму, очистити від усього нелюдського, чим намагалися їх підмінити» [5, с. 45]. Натомість істинність самих цих цінностей та ідеалів у межах цього шістдесятницького розмислу вважалася самоочевидною, так само, як й іманентна «позитивність» людського ества, до глибшого розуміння проблематики філософ прийшов уже в 1990-ті.

Але існувала і позаінституційна філософія, де-факто нелегальна, проте від того не менш фахова, яка поширювалася у самвидаві, друкувалася за межами СРСР або в силу об'єктивних обставин залишалася навіть не у шухлядах, а у спецхрані КДБ. Втім, надрукована за кордоном, вона набувала тим інституційного характеру, адже незначне число еміграційних видань потрапляло на цей бік «залізної завіси». Одним із таких самостійних явищ, які продовжували і розвивали традиції європейських авторів, стала філософська система Євгена Сверстюка. «Під кутом зору семантики текстів філософська есеїстика Сверстюка явно лежить у руслі “менталізму”, який у ХХ ст. одержав підтримку з боку феноменології Гусерля. При цьому носієм “ейдосів” чи навіть “гештальтів” у його текстах переважно виступає метафора. Вона дозволяє уникати збідненої конструктивної семантики – на користь “глибинної”, закоріненої в “генеалогії” явища, історичній чи психологічній» [9, с. 208]. У радянські часи тексти Сверстюка до кінця 1960-х друкувалися у журналах і газеті «Літературна Україна», після того оприлюднювалися лише у самвидаві та за кордоном СРСР, з кінця 1980-х знову з'явилися у друкованих виданнях України та у вигляді книг. Найзначнішим філософським твором Євгена Сверстюка радянського часу стала книга «Собор у риштованні», поштовхом до написання якої став заборонений і вилучений із бібліотек роман Олеса Гончара «Собор».

До когорти знаних мислителів України належить і Василь Стус. Він був не тільки видатним поетом, а й оригінальним мислителем. На власне філософській ниві він виступив наприкінці 1960-х, і цілком професійно. Філософія була не просто предметом зацікавленнь, а життєвою потребою Стуса впродовж усього його зрілого життя, навіть (а, може, й передусім) в ув'язненні. Михайл Хейфец, співтабірник Василя Стуса, згадує про численні бесіди зі Стусом на філософські теми, про його ерудицію і вміння аргументувати свою позицію і про те, що «у нього за роки табору зібралася закуплена “книга-поштою” пристойна бібліотечка філософської літератури» [19, с. 26]. Той тип філософування, який демонстрував Василь Стус, можна визначити як трагічний стоїцизм, побудований на ґрунті європейського екзистенціалізму (особливо Стус цінував творчість Альбера Камю та постійно звертався до неї). Трагічний стоїцизм – не лише наслідок пограничної ситуації, в яку поет потрапив унаслідок арештів, ув'язнень та заслань. Він сформувався в основних своїх рисах іще до першого арешту, свідченням чого є стаття «Зникоме розцвітання» (1971 рік) [18]. Номінально вона присвячена поетичній творчості Володимира Свідзинського, проте торкається значно осяжніших проблемних обширів. У ній висловлені в концентрованій формі філософські погляди Стуса напередодні арешту та ув'язнення, сформовані практикою советського буття [2].

Висновки. Таким чином, філософія пострадянського періоду в Україні увібрала в себе все те розмаїття філософських пошуків, надбань та відкриттів, які виникали на національному ґрунті української культури й дійсності, в тому числі і в добу УРСР, передусім післясталінського періоду. Серед таких знахідок було чимало оригінальних концепцій та ідей вітчизняних філософів, співзвучних західноєвропейським філософським пошукам того часу. Відмова від вивчення та засвоєння вже існуючого досвіду може призвести до утворення лакун та втрати цілісності певною культурою і подальшого нерозуміння або хибного трактування окремих етапів її розвитку. Тому, на нашу думку, неординарні ідеї, які виникали і функціонували в українській культурі радянської доби, та їхній перегук із західними філософськими пошуками і сьогодні заслуговують на увагу дослідників.

REFERENCES

1. *Badzo, Yu.* (1996). *Pravo zhyty. Ukraina v skladi SRSR, liudyna v systemi totalitarnoho sotsializmu* [The right to live. Ukraine is part of the USSR, a man in the system of totalitarian socialism]. K.: Takson. 400 p. (in Ukrainian).
2. *Bedryk, Yu.* (1993). *Vasyl Stus: Problema sprymannia* [Vasyl Stus: The problem of perception]. K.: PBP «Fotovideoservis». 80 p. (in Ukrainian).
3. *Bilodid, V. D.* (2011). *Stalin i akademichna filosofia v Ukraini* [Stalin and academic philosophy in Ukraine]. K.: Stylos. 208 p. (in Ukrainian).

4. *Bibihin, Vladimir*. Dlja sluzhebnogo pol'zovaniya [For administrative use]. URL: <https://fil.wikireading.ru/41977> (in Russian).
5. *Bychko, I. V.* (1989). Vid stalinizmu do humanizmu [From Stalinism to humanism]. K.: T-vo «Znannia» URSSR. 48 p. (in Ukrainian).
6. *Bucy'kin, Ye.* (2019). Psy'xoanaliz ta ukrayins'ke slovo [Psychoanalysis and the Ukrainian word]. *Ukrayinoznavstvo*. No 2 (71), 2019. P. 140–149 (in Ukrainian).
7. *Hrabovska, I.* (2020). Ukrainska filosofii/filosofii v Ukraini doby URSSR yak problema suchasnoho humanitarnoho diskursu [Ukrainian philosophy / philosophy in Ukraine during the USSR as a problem of modern humanitarian discourse]. *Ukrainian Studies Almanac*. Issue 27. P. 69–77 (in Ukrainian).
8. *Hrabovska, I.; Hrabovskiy, S.* (2021). Fenomen krytyky v avtentychnomu marksyzmi ta yoho reinkarnatsiia v ukrainskii filosofii druhoi polovyny 1950-kh – kintsia 1980-kh rokiv [The phenomenon of criticism in authentic Marxism and its reincarnation in Ukrainian philosophy of the second half of the 1950s – late 1980s]. *Ukrayinoznavstvo*. 1(78). P. 188–198. (in Ukrainian).
9. *Hrabovskiy, Serhii.* (2014). Vidrozhennia ukrainskoi filosofii v URSSR (1960–1980 rr.). Notatky «vkluchenooho sposterihacha» [Revival of Ukrainian philosophy in the USSR (1960–1980). Notes of the «included observer»]. K.: NaUKMA. 80 p. (in Ukrainian).
10. *Kotsiuba M.* (2019). Pro shlyaxy' doslidzhennya pry'xovanogo zaxidnogo dy'skursu v radyans'kij filosofiyi [The Ways of Investigating Latent Western Discourse in the Soviet Philosophy]. *Ukrayinoznavstvo*. No 2 (71). P. 150–157 (in Ukrainian).
11. *Lisovyi, Vasyli.* (2014). Spohady. Poezii [Memoirs. Poetry]. K, Smoloskyp. 664 p. (in Ukrainian).
12. *Pavko, A. I.* (2016). Sociogumanitarni nauky' v Ukrayini: stan, problemy', perspekty'vy [Socio-humanitarian sciences in Ukraine: state, problems, prospects]. *Visny'k Ky'viv's'kogo nacional'nogo univesy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. Seiya: Filosofiya. Politologiya*. 2 (12). P. 45–50 (in Ukrainian).
13. *Pas'ko, Yaroslav* (2018). Postkolonial'na superechnist': cinnisna modernizaciya chy' postradyans'ka stagnaciya? [Postcolonial Contradiction: Value Modernization or Post-Soviet Stagnation?]. *Visny'k L'viv's'kogo univesy'tetu. Seriya filosof's'ki nauky'*. Vy'pusk 20. P. 21–35 (in Ukrainian).
14. *Romenets, V. A., Manokha, I. P.* (1998). Istoriia psykholohii KhKh stolittia [History of psychology of the twentieth century]. Navch. posibnyk. K, Lybid. 989 p. (in Ukrainian).
15. *Romenets, V. A.* (1999). Istorychne stanovlennia psykholohichnykh znan [Historical formation of psychological knowledge]. *Osnovy psykholohii: Pidruchnyk / Za zah. red. O. V. Kyrychuka, V. A. Romentsia*. 4-te vyd., stereotyp. K.: Lybid. 632 p. P. 94–110. (in Ukrainian).
16. *Sverstiuk, Ye.* (1970). Sobor u ryshtovanni [Cathedral in scaffolding]. Persha Ukrainska Drukarnia u Frantsii, Ukrainske Vydavnytstvo «Smoloskyp» im. V. Symonenka. 174 p. (in Ukrainian).
17. *Sy'ny'cya, A.* (2019). Stanovlennya i rozvy'tok istory'ko-filosofs'ky'x doslidzhen' u L'viv's'komu univesy'teti: do 25-richchya kafedrm istoriyi filosofiyi [Formation and development of historical and philosophical research at Lviv University: to the 25th anniversary of the departments of history of philosophy]. *Visny'k L'viv's'kogo univesy'tetu. Seriya filosof's'ki nauky'*. Vy'pusk 24. P. 52–72 (in Ukrainian).
18. *Stus, V.* (1994). Znykome roztsvitannia [Disappearing flowering]. Tvory. Lviv. Vydavnycha spilka «Prosvita». T. 4. P. 346–361 (in Ukrainian).
19. *Hejfec, M.* (2013). Ukrainskie silujety [Ukrainian silhouettes]. Mihail Hejfec. Vyd. 1-e. Biblioteka hazety «Den». K.: Ukrainska pres-hrupa. 111 p. (in Russian).
20. *Iurynets, Ya.* Bilia dzherel «krytyky suchasnoi burzhuaaznoi filosofii» (do istorii ukrainskoi filosofii radianskoi doby) [Near the sources of «criticism of modern bourgeois philosophy» (to the history of Ukrainian philosophy of the Soviet era)]. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16083> (in Ukrainian).

Received 07.07.2021

Received in revised form 17.08.2021

Accepted 25.08.2021